

8920

281.62

pc-91

11
Խ Օ Ս Ք

ՀՐԱԺԱՐՄԱՆ

ԽՐԻՄԵԱՆ

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԻՔԻ ՀԱՅՈՑ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

64^Ի ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԻՍՏԻՆ ՄԷԶ

ՈՐ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԻ 1873 ՕԳՈՍՏՈՍ 3-ԻՆ

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԳՐԱՏՈՒՆ
ՆՇԱՆ - ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1910

281.64

Խ-91

24 JUN 2013

8920

281.69-
14-91

04 NOV 2009

ԵՐԵՄԵՅ ԶԱՅԵԴԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԵՂԱՐՈՒՄԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀՄՈՒՄ-ԱՐՄ ՍՍՐ

65595-67

ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՔ ՀԱՅՈՑ

Այսօր իմ արձակման օրն է, կ'աղաչեմ, որ թող տաք այս Տաճարին մէջ, Հայոց Երեսփոխանութեան առաջ, մի քանի խօսք խօսիմ. և արձակում խնդրեմ այս Ատենէն, որ 1869 թուոյն Սեպտեմբեր 4ին իւր քուէի ազատ ընտրութեամբ զիս կապեց և Տարօնէն վարեց մինչև ցայս վայր: Նոյն տարւոյ Նոյեմբեր ամսոյ սկիզբը, Պօլսոյ Մայր Եկեղեցւոյ բեմին վրայ մեր Գահակալութեան հանդէսն կատարուեցաւ: Չգիտեմ, կը յիշէ՞ք, այն իմ Ծաղկազարդի օրը, ես խօսք տուի Ձեզ և ուխտեցի այսպէս. «Երեսփոխանք և ժողովուրդ Հայոց, դուք զիս բազում դժուարութեամբ յայս գահ բարձրացուցիք, կ'ուխտեմ անա՛յ յանդիման Ձեր, որ առանց աշխատութեան ես ինքնին կ'իջնամ այս գահէն, խոնարհ յարգանք համբուրելով համայն Ազգի կնիքը կրող Ձեր վճռագիրը. զի օրինօք կապեցայ. կը փափաքիմ դարձեալ օրինօք արձակիլ: Միայն սա կ'աղաչեմ, վասն փառաց Եկեղեցւոյ և Հայոց Ազգին, Խաղաղութեամբ թողէ՛ք որ երթամ:

Այո՛, մեծ ակնկալութեամբ ընտրեցիք զիս ու բերիք. գիտե՛մ, դժուարին է զիւրութեամբ թողուլ: Ի՞նչ էր արգիօք Ձեր և հանուր Թուրքիոյ Հայոց ակնկալուածիւնը: Ահաւասիկ. կ'ակնկալէիք որ Խրիմեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իստք կը յաւելուր. կը յուսայիք թէ նա Եկեղեցւոյ պաշտօնէից աղաւաղ դրութիւնը կը վերանորոգէր. կը հաւատայիք որ նա անդադար քարոզելով՝ դպրոց, դաստիարակութիւն, լոյս և այլն. ազգային յառաջընթացութեան կառք կը վարէր և դէպ ի

իւր նպատակ կը տանէր: Թո՛ղ այս մեծ ակնկալութիւն, մի եւս այն էր, թէ Խրիմեան, իբրեւ Սահմանադրաւէր Պատրիարք նա ինքն ձեռնհաս պիտի լինի չոյտ և արագադէս իւր Արծուի թեւերով Սահմանադրութիւնը բառնալ ու տանել սփռել Հայոց աշխարհին վերայ, քաղաքացին և շինական. գիտուն և ուսմիկ առ հասարակ միահամուռ մկրտել՝ լուսաւորել և նոր սահմանադրական ժողովուրդ կազմել: Առաւել քան զայսուսիկ, ամենամեծ ակնկալութիւն գաւառացի ժողովրդոց այն էր, թէ Խրիմեան Պատրիարք եղաւ, ուրեմն աւետիս, պէտք էր որ ազատութիւնը հարստահարութեան ամէն ճնշումներէ: Զարմանքն այս է. որ ես էլ ճիշդ Ձեզ նման կը հաւատայի թէ կարող եմ այդ մեծամեծ հրաշքները գործել և արդիւնաւորութեամբ պրակել այդ նախաթուեալ մեծամեծ ակնկալութիւնը: Սորա համար իմ սրտի զեղուն զգացմամբ և անկշիռ երեւակայութեամբ չափեցի թէ արդեօք Տարօն թողում, վարադ թողում, իմ այն փոքրիկ ազարակները, յորս կ'աշխատէի և կը մշտնջարտէի գոնէ դուզնաքեալ փաստաւոր, ու երթամ Մեծն Բիւզանդիան Հայոց Պատրիարք լինիմ, պիտի կարենամ ասկէ աւելի ազգին շահաբեր լինել: Անկեղծաբար խոտտալանելով՝ ես կը ճանաչէի զիս, թէ Պատրիարքութեան բարձր Աթոռին վայելուչ յատկութիւններ չունէի, ոչ իմաստութեամբ, ոչ ուսումնաւ կանութեան հանճարով, ոչ քաղաքագիտութեամբ և ոչ մի քանի լեզուաց հմտութեամբ: Այսչափ ակարութեամբ հանդերձ, քա՛ւ թէ փառասրտութեան տենչանք մզեց զիս յայս պաշտօն. ոչ, այլ միայն Ազգի սէրն և Հայրենեաց օգնելու հաւանդն: Ինքնին այս միայն կը մտաբերէի, թէ պահ մի երթամ պատրիարքութեան Գահին վերայ կենամ, թերեւս այդ իշխանութեան կեդրոնէն ձեռնհաս լինիմ դարման մի գտնել ու հայթայթել բազմակարօտ Ազգին: Իմ այս ազիկարութեան չափը նոյն

իսկ Երեսփոխանական Ժողովդ քաջ իսկ գիտէր. Խրիմեան իւր Ազգին անձանօթ չէր, բայց չգիտեմ թէ ի՞նչ նպատակաւ, գուցէ խաղաղութեան համար, պահ մի ապշեցաւ ու մոռացաւ Սահմանադրութեան օրինադրած անժխտելի յատկութիւնները, և ընտրեց մարդ մի, որուն կեանքը առաւել կը սիրէր լեռ, դաշտ և վանական զբաղմունք: Բայց ասկէ աւելի ի՞նչ պիտի ընէիր, Երեսփոխանութիւն Հայոց, նախահոգակ հեռատեսութեամբ չյայտնեցիր, որպէս զի ժամանակին հնձէիր առանց շուարման: Վանայ փոքրիկ ազարակի մի մէջ ինքնաբոյս Խրիմեան գտար. վա՛շ, ասիւր ու ընտրեցիր Սյդ ինքնաբոյս ծառերուն պտուղ այսչափ է. Իրաւունք չունիս տրտունջ բառնալ:

Երեսփոխանութիւնն զիս Տեսեա կարգեց. անշուշտ իր իրաւունքն է համար պահանջել. տակաւին պայմանաժամ կար, բայց ես կանխեցի իմ համարս տալ, մտածելով որ, եթէ թողում, այլ եւս ժամանակ անցնի, առաւել ես պիտի ծանրանամ յիմ վերայ համարատուութեան պարտիք: Մինչեւ Նոյեմբեր ամսոյ սկիզբը մեր ընտրութեան չորրորդ տարին կը լրանայ. և ես կ'ամաչեմ թէ այս չրջանին մէջ ո՞ր գործեր յառաջ բերեմ ու թուեմ, որ ինձ և Սահմանադիր Վարչութեան գոնէ փոքր ի շատէ պարծանք լինին և Ազգը յոյսերով ոգեւորի:

Վաթսուն երեքերորդ անգամ Երեսփոխանական Ժողովոյդ նախագահեցի. ի սկզբան՝ երբ առաջին նիստն կազմեցաւ, առեան բացուեցաւ, ի՞նչ էր նախադաս և կարեւոր խնդիրն — ՎԵՐԱԲՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍՍՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ: Զորս տարուան չըջանին մէջ, այս ամենակարեւոր խնդիրը խնդրոց կարգին մէջ անլուծելի մնաց. Յանձնաժողովի նախապատրաստեալ ծրագիրը մերժուեցաւ, որպէս զի լաւագոյն եւս ծրագրուէր: Քանի մի ամիս յառաջ նոր վերաքննիչ Յանձնաժողով մի եւս

ընտրեց Երեսփոխանութիւնն. այդ ժողովն, ինչպէս որ կը լսեմ, դեռ և ոչ հաստատած մի վերաքննեց: Այս խնդիրն այսպէս տակաւին անկատար կայ ու կը մնայ: Երեսփոխանութիւնն այլ ևս ի՞նչ խնդիր լուծեց. Սոյ խնդիրը լուծեց. այո՛, այս խնդիրը լուծեց մեծ հեռա-տեսութեամբ: Հարստահարութեան խնդիրն յուզեց. այո՛, այս խնդիրն մահու և կենաց խնդիր էր տառապեալ Ազգի մի համար. զոր երկիցս Բարձրագոյն Դրան յանձնելով շնորհ և զթուփիւն հայցեցինք յանուն Ազգին, և դեռ կ'սպասեմք այցելութեան: Կան ուրիշ քանի մի Ընդհանուր ժողովոյ ատեան ելած խնդիրներ. զոր օրինակ,

Ատենական կանոնադրութեան խնդիր.

Կեդրոնացման և Այակեդրոնացման խնդիր.

Կաթողիկոսական և Պատրիարքական յարաբերութեանց խնդիր.

Վեհափառ Կաթողիկոսի կանգակի խնդիր.

Աղթամարայ Կաթողիկոսութեան խնդիր:

Սոյն խնդիրներէն թէ ո՞րն կարեւոր էր, և ո՞րն անկարեւոր. ո՞րն լուծուեցաւ և ո՞րն անլոյծ մնաց. Ձեզ կը թողում իմաստասիրել, թէ արդեօք չահեցած թէ ի զո՛ւր վատտակեցաւ Երեսփոխանական Ատենան:

Քաղաքական ժողովոյ, Տեսուչ Խորհրդոյ, Կրօնական ժողովոյ, Հոգաբարձութեանց, մէկ խօսքով համայն Ազգային Վարչութեան գործքերը և որոշումները: Դիւանական վիճակագրութենէն կրնաք տեղեկանալ թէ այդ խնդիրները և գործքերը ամենամեծ մասամբ անհատական և մասնաւոր են: Այսպիսի անթիւ անհատնում խնդիրներով միշտ զբաղեցաւ Ազգային Վարչութիւնն իւր ամէն ճիգերով, բաց ի յԸնդհանուր ժողովէն: Այսպիսով գոհ եղաւ և երբէք չխելամոեց՝ թէ սահմանադիր օրինաց առաջ իւր մեծ պարտիքն էր նկատել Ազգին կեանքը, Ազգին վիճակը, ընդհանուր խն-

դիրներ յառաջ բերել, այն խնդիրներու համար է խօսքըս, որ Ազգին կեանքը վերանորոգել կ'երաշխաւորէին: Սոսոյզ խօսելով, ես ընդ աչս դատել չեմ ուզեր. և չեմ կրնար մեղադրել Կրօնական և Քաղաքական ժողովները, թէ Ազգին ընդհանուր խնդրոց համար նաեւ ես ինձի պէս չեն խորհրդ և չեն մտաբերեր: Այո՛, թերեւս առաւել քան զիս կ'զգան ու կը խորհին Ազգին պէտքերը: Բայց ե՞րբ, ո՞ր ժամանակին մէջ ձեռննաս եւ խորհելու. այդ ժամանակն ինձ համար անծանօթ է. զի խուռն և բազմադիմի մասնական խնդիրներ յափշտակել եւ զանի: Դիւանին վերայ խոնած թուլթերը, Խորհրդարանի դրան վերայ կեցած ճնշող ժողովուրդը քեզ ե՞րբ ժամանակ կուտան որ գտնէ օր մի, պահ մի, Ազգին ընդհանուր և ներքին խնդրոց վերայ խորհիւ: Ինչպէս են.

Ա. Ազգային Վարչութիւնն իրապէս կեդրոնական և հանրային դրութեան վերածել. Կ. Պոլսոյ համար առանձին Տեղական վարչութիւն կազմել:

Բ. Ազգային պաշտօնէութեան՝ Բարեխնամ Կառավարութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնն աւելի օգտակար և օրինաւոր դրութեան վերածել:

Գ. Սահմանադրութեան ընտրողական օգտակար սկզբունքը չարաչար չգործածուելու համար՝ ազատով և կարեւոր եղանակ որոշել:

Դ. Ազգային տուրքը կանոնաւորել և ընդհանրացնել:

Ե. Ազգային պաշտօնէութեան համարատուութիւնն պարտաւորիչ եղանակի մէջ դնել:

Զ. Եկեղեցականաց ներկայ անկերպարան վիճակը և ընթացքը կերպաւորել և կանոնաւորել, համաձայն Հայաստանաց Առաքելական Եկեղեցւոյ նախնի ոգւոյն օրինաց և ուղղութեան:

Է. Առաջնորդական պաշտօնավարութեան և համարատուութեան օրինաւոր և անխուսափելի եղանակ սահմանել :

Ը. Ազգային վանօրէից և եկեղեցեաց կալուածներն ու եկամուտներն ապահովել և Ազգի բարոյական օգտին ծառայեցնել :

Թ. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անկախութիւնն հաստատուն պահելու և քրիստոնէական ճշմարիտ գիտութեան լոյսը Ազգին մէջ ծաւալելու համար ամէն կարեւոր միջոցներ ձեռք առնուլ . և ջանալ Ազգին մէջ պատահած կրօնափոխութեան առաջքն առնուլ :

Ժ. Ազգին մէջ ուսումն և գիտութիւն ծաւալելու համար նոր և ազգու միջոցներ ձեռք առնուլ :

ԺԱ. Ազգային դատարարակութեան համար դրամազուլիս հաստատակ :

ԺԲ. Նախակրթական ուսումն ընդհանրացնելու գիւրութիւններ գտնել , և քանի մի կեդրոնական բարձրագոյն ուսումնարաններ բանալ :

ԺԳ. Հայոց ազգային ընտանեկան կեանքն , այն է՝ ամուսնական և բարոյական կապերը ամրապնդել , զեղծումներ բառնալ , պանդխտութեան առաջքն առնուլ և Ազգը մի հանրական ընտանիք կազմելու դրութեան վերածել : Ներքին և արտաքին հարստահարութիւնները բառնալու համար բարեխնամ Տէրութենէն աւելի զօրաւոր միջոցներ խնդրել . Գաղթականութիւնն արգելուլ . Ազգային անհատական իրաւունքները պաշտպանել , որով և Ազգի ամբողջութիւնն ապահովել :

Վարչական ընթացից նկատմամբ սոյն համառօտ գիտալուծիւններս յայտնելէն յետոյ՝ գիտեմ անհամբեր կը սպասէ երեսփոխանական ժողովդ , որպէս զի փութամ յայտնել այն կարեւոր պատճառներն , որք անհրաժեշտ կերպով ստիպեցին զլս ինքնակամ յօժարութեամբ հրաժարիլ : Հեռատեսութեամբ նկատելով որ

Ազգին չա՛հ , եկեղեցւոյ չա՛հ , ժամանակի ծանր ծանր պարագաներ , այսպիսի զո՛հ մի կը պահանջեն յինէն : Սահակ Նահապետին չափ պատրաստ եմ առ այս , մըայն կ'աշաշեմ որ երեսփոխանական ժողովդ իւր սուր վճիռը պատրաստէ :

Իմ հրաժարելուս առաջին պատճառն ձանձրութիւն և յուսահատութիւն է . գործելու համար եկայ , և բան մի չգործեցի . մէկ երկու տարի իբրեւ անփորձ , հազիւ թէ փոքր ի չափէ խելամուտ եղայ Ազգային գործոց և ընթացից : Ամօթ չեմ համարիր այսպէս խոստովանիլ . վասն զի եւրոպիոյ ամենէն իմաստուն կարծուած անձն իսկ տակաւին կարօտ է փորձառութեան և գործակից աջակցութեան :

Սոյն փորձառութեանս մէջ ստուգապէս վերահասու եղայ և կը վկայեմ առաջի ազգին և երեսփոխանութեան որ Սահմանադրութեան տրամադրած քանի մի ժողովներն երբեք բաւական չեն Հայոց Ազգի պէտքերը հոգալ : Մի կրօնական ժողով ունիմք , որուն պարտքն էր ըստ եկեղեցւոյ օրինաց և սահմանադրութեան՝ եկեղեցին բարեգարգել , Արժանաւոր եկեղեցականաց դասը բազմապատկել , Բարեպաշտութիւնը և կրօնի զգացումն ժողովրդոց սրտի մէջ կենդանի պահել : Այս պարտքերը կատարելու յաջողեցա՞ւ արդեօք . եթէ հարցնէք՝ պիտի պատասխանէ՝ ո՛չ . վասնզի ժամանակ չունեցաւ , թո՛ղ թէ գաւառական եկեղեցեաց համար հոգալ և բարեկարգութեան օրէնքներ տալ՝ նոյն իսկ մայրաքաղաքիս երեսուն և երկու եկեղեցեաց և այսքան քահանայից պէտք եղած բարեկարգութիւններն հաստատելու անձեռնհաս եղած է միշտ , և այս դրութեամբ երթալով՝ ոչ մի ժամանակ ձեռնհաս պիտի լինի :

Սահմանադրութիւնն՝ մի անվարձ և անթոշակ Բաղաքական ժողով տուած է Ազգին համար , որուն

պարտիքն է Թուրքիոյ երեք միլիոնի մօտ ժողովրդոց պէտքերն հոգալ, չարաթն մի անգամ խորհուրդ կազմելով և այն հաշիւ երեք ժամու տեւողութեամբ: Մեր Քաղաքական ժողովոյ վիճակն անձամբ և ներկայութեամբ նկատեցի. տեսայ որ այս ժողովն միշտ անձեռնառ եղած է նոյն իսկ դատական և այլ մասնաւոր խնդիրները լուծել, թո՛ղ թէ Ազգին ընդհանուր ներքին և կենսական խնդիրները յառաջ բերել և խորհիլ: Կ'աղաչեմ, ծանոթեցնեմ է այդ ժողովը, վերադէ՛ք իւր թիկանց վրայէն բոլոր Գաւառական խնդիրները, տեսցուք թէ դա կարո՞ղ է նոյն իսկ Մայրաքաղաքիս Թաղային գործերը կարգադրել, և ահա՛ այդ գործերուն երեսէն է, որ երէկ Հայոց Պատրիարքարանը կըռուոյ ասպարէզ դարձաւ ի զաւամէն ողջամիտ ազգաւորաց: Այսպէս է նաեւ միւս Տեսուչ Խորհրդոց վիճակն, որոց գործելու ասպարէզն միայն մայրաքաղաքիս չընտանիս եղած է և միթէ ի Պրուսա և ի Ռուսսո թօ երթալու ժամանակ ունի՞ն:

Գիտէ՛ք երեսփոխանութիւնդ, որ Սահմանադրութիւնն աշխատութեանց բաժանման սկզբունքն ընդունած է. ուստի, վարչական ընթացից գոնէ ըստ մասին զիւրութիւն մի տալու համար, ասկէ իբր տարի մի յառաջ այս դժուարին իրաց պարագաները մի համուգական բանիւ ու արդարացի փաստերով Քաղաքական ժողովոյ Ատենին ներկայացուցի, խնդրելով՝ որ երկու մասնաժողովներ յատկանան. ժողով մի Տեղական գործոց, ժողով մի Գաւառական մասնաւոր գործոց: Մեր այս պարզ և օրինաւոր խնդիրն այնքան թիւր կարծիքներու ենթակայ եղաւ Քաղաքական ժողովին առաջ որ աւելորդ և անկարեւոր դատեց զայն ուշադրութեան առնուլ, և ես խոհականութիւն համարեցի չպնդել մինչեւ ժամանակ անցնի և փորձառութիւնն զիրենք համողէ: Այն օրէն և այս խնդրէն ծնաւ ան-

համաձայնութիւն մեր և Քաղաքական ժողովին մէջ, և երթալով մեծցաւ այլ և այլ առիթներով: Զարմանալ պէտք է. թէ այս ամենապարզ խնդրէն կարելի՞ է յօռի նպատակ մի հասնել և մինչեւ իսկ ասել թէ՛ հակասահմանադրական է այս դրութիւն և այլն: Երբ տեսայ, որ Քաղաքական ժողովն, այս խնդրոյն շուքէն միշտ կը խրաչի, այլ ևս անկարելի է ընդունել տալ՝ խորհեցայ հիմնական կերպով այդ խնդրոյն լուծումն Լնդհանուր ժողովին բերել Վերաքննիչ յանձնաժողովին ձեռօք:

Ուստի, իբր երկու ամիս յառաջ, երբ ինքն պաշտօնական գրով մեր գիտողութիւնը խնդրած էր Սահմանադրութեան յօդուածոց մասին, յայնժամ պատեհ առիթ համարելով այս ամենակարեւոր խնդիրն, իբրեւ առաջին գիտողութիւն, գրեցի և անձամբ մատուցի Յանձնաժողովին, և շատ համողիչ փաստերով խօսեցայ, բացատրեցի խնդրոյ բուն ոգին և օգուտն որ թէ մանուկ լսէր, կը համոզուէր: Բայց ցաւօք սրտի կը յայտնեմ յԱտենի Ազգային ժողովոյս, թէ ինչպէս Քաղաքական ժողովը՝ նոյնպէս և Վերաքննիչ Յանձնաժողովը նուազ կարեւորութիւն տալով մեր խնդրոյն, զայն մասնաւոր տեղեկագրով Լնդհանուր ժողովոյս բերել հարկ չէ համարած, թաւրով՝ որ Սահմանադրութիւնն ամբողջ վերաքննուելէն յետոյ Լնդհանուր ժողով գայ: Աստ ահա՛ իմ համբերութիւն հատաւ, զի ես չգիտեմ ու չեմ հաւատար թէ այդ վերաքննութեան աւարտում՝ ո՞ր թուականին է: Այս խնդրոյն ոգին լաւ ըմբռնելու համար պէտք է կարդամ Յանձնաժողովին տուած առաջարկութեան ճիշտ պատճէնը և ապա դառնամ ու բացատրեմ երկրորդ պատճառը, որ մեր հրաժարման փոքր առիթ չէ:

Վսեմաշուք Ասեմապետ

Ազգ. Սահմանադրութեան վերաբերեց Յանձնաժողովոյն

Քանի մի օր յառաջ յայտագիր մը ընդունեցի Վերաբերեց յանձնաժողովոյ Ասեմեկէ. որով մեր կարծիքն ու դիտողութիւնները կը խնդրեմք Սահմանադրութեան մէջ պարունակեալ վերաբերեցի յօդուածոց վերայ:

Առ այս, ինչպէս քերականի Զեր Ասեմին խօսեցայ, առ այժմ միայն խիստ հակիրճ բանիմաստացի դիտողութիւնս կը յայտնեմ:

Ազգային վարչական կազմութիւնը (բաց չընդհանուր ժողովին) միշտ անբաւական էր անձեռնմխ է համայն Թուրքիոյ Հայոց Ազգին խնդիրներն ըստ օրինի եւ ընթացիկ եղանակաւ լուծելու, քի՛ օրուան պատահական խնդիրները, քե ներքին եւ կենսական գործերը, որք անհասարակ մասնաւոր անձի մը կամ առանձին գաւառի մը չեն վերաբերիր, այլ բովանդակ ազգին: Զի Ազգին շահ եւ յառաջդիմութիւնն այս խնդրոց մէջն է: Այս խնդիրներն իսպառ բարձի բողի եղած են, միայն քերական կը խօսուին. յրազմի կը փարգեն, բայց առանց արդեանց եւ առանց ձեռնարկութեան մնացած են միկնելու ցայտօր, եւ սորա ներքին բուն պատճառն է վարչական ժողովոց ասիւնութիւնը եւ ժամանակի անձկութեան պարսանը:

Ազգային Սահմանադրութիւնն Թուրքիոյ Հայոց իր առնկին խնդիրները լուծելու համար միայն մի Բարաքսական ժողով, մի Կրօնական ժողով եւ իրենց քանի մի մասնաւոր ձեռնորդ հաստատած է: Այս ժողովները շարքը միայն երկու անգամ հազիւ կարող են ժողովի ժամ ուրիւն եւ շատ անգամ անցած՝ ասեանք բանալ, խնդրոց կարգը յառաջ բերել եւ լուծել: Եթէ կայ կէս մի, որ Սահմանադրութեան խնդիրները լուծելու միակն վերաբերէ, անոն այս կէսն է, ինձ

այնպէս կը թուի որ այդ օրէնքը խնդիրները լուծելու նկատելով որ Սահմանադրութեան յառաջ միայն Գերագոյն եւ Հոգեւորական երկու ժողովները կարող եղեր են Ազգը կառավարել, եւ սորա խնդիրները լուծել: Ուստի Գերագոյն ժողովին տեղ՝ Բարաքսական ժողով եւ Հոգեւորականին տեղ՝ Կրօնական ժողովը բաւական եւ շատ համար է: Արդեօք չէ՛ն մտածել եւ չեն կրցել նախատեսել: Եթէ Սահմանադրութեան առաջ Հայոց համար տարեկան հազար խնդիր կար, Սահմանադրութեան յետոյ երկու հազարի հասաւ, զի խիստ բնական է. երբ ժողովուրդը քուէի իրաւունք ստանայ, երբ Ազգին մէջ պարտնոց եւ իրաւանց ակզբունքն օր ըստ օր յարգուի, անշուշտ բազմապատկ խնդիրներ կը ծնան, եւ այս խնդիրներն շատ անգամ քի՛ն եւ կոխ, որոյ հետեւանքն եղած է միշտ շարաւար գրաւունք վարչական ժողովոց: Թո՛ղ այս, ոչ միայն Սահմանադրութիւնը Հայոց խնդիրներուն քիւր տալերկու տարւան միջոց բազմապատկ առաւելցուց. այլ եւ ժամանակ, յառաջադիմութիւնն, անկէ օր, անկէ ժամ եւ անկէ իսկ վարչականներուն մէջ խնդիրներ կը ծնան: Այս ոչ միայն մտադրե՛լ այլ եւ Առեւտրական վարչութիւնը կը ստուգէ քի՛ վարչական օր իրեն համար խնդիր ունի. «Ոչ զիստէ քի վարչական զինքն ծնանելոց է»: Սահմանադրութիւնն զծողներն ասիւնց դուրս ուրիշ վերաբերէ մի եւս ունի, մասնաւոր խնդիրներն՝ ընդհանուր խնդրոց հետ շփոթել են. գոր օրինակ՝ բուն Մայրաքաղաքի տեղական գործերը Գաւառային եւ ընդհանուր խնդրոց հետ խառնել են: Փորձառու ճշմարտութեամբ վերահասու դիմելով կը վկայեմ քի Սահմանադրութեան հաստատած քանի մը անձով ժողովները բաւական չեն իսկ ներկայ դրութեամբ Մայրաքաղաքի մէջ զտնուած բնակչաց գործերը կարգադրել, քո՛ղ քի համար Գաւառականաց: Ստուգալիս խօսելով որ Պաշտոն համարեա քի, հարկը հազար Հայ բնակչաց խնդիրները, կը հաւատարիմ երկու միջոցն գաւառացի Հայոց խնդիրներուն, կը բողոքեմ, չեն յիշել քի ինչպէս շատ

անկալ Տեղական խնդիրները նախապատուութեամբ եւ գորութեամբ կը նուաճեն Գաւառացոց խնդիրները: Այս շխտութիւնը եւ այս ընթացքը, մեծ եւ անագին գրիակներ պատճառած է երկու մասին եւ, թէ՛ Մայրաքաղաքի Հայոց եւ թէ Գաւառականաց. եւ զարմային այն է որ այս գրիական վերա երկու մասն եւս անտարբեր մնալով չեն խելզամիտ եւ գոնէ իրաւացի բողոքներ բարձրացնու:

Ուստի այս խնդրոյն վերաբերեալ յարակից պատճառները որ շատ են, զայն յԱ. տեղի ժողովոյ թերականցի բացատրելով, ներկայ խնդրոյս համար այս եզրակացութիւնը կը հանկեմ: Կա՛մ պէտք է Տեղական կամ Գաւառական խնդիրներն իսպառ իրարմէ անջատել եւ Պոլիս իբրեւ կեդրոնական գաւառ մի նկատելով Սահմանադրութեան տրամադրած ժողովներ հաստատել նախագահ պաշտօնէի մը՝ ըստ, բուն տեղական գործոց եւ խնդրոց համար, եւ կամ նոր մի պաշտօնէութիւն մի հաստատել, որ շարք միմէն զգրութիւն շարունակէ: Երեսեր ընկելով, ամենօրեայ խնդիրները զիսկ իշխանութեամբ լուծել, բայց դարձեալ Ազգին կենսական եւ ընդհանուր խնդրաց համար առանձին ժողով մի պէտք է, որ գոնէ շարք մի անկալ իւր նիստերը շարունակելով՝ Ազգային յառաջդիմութեան ճանապարհները հորդի ու բաւնայ, որ շատ եւ անագին խոցնոցներ ունի:

Անոս, այս է այժմ մեր ամենակարեւոր խնդիրը, զոր այսօր ժողովոյ ուղարկութեան կը յանձնեն, եւ այնչափ վերահաս ծանրացած եւ անհրաժեշտ խնդիր մի է Ազգին համար, զոր պէտք է ժամ մի յառաջ լուծել, զի Ազգին շահն այս կը պահանջէ. երբ տարիսն ազգային վարչական ժողովոց այս ընթացքը շարունակուի, ոչինչ յոյս չիայ Սահմանադրութենէն եւ հետեւապէս մեր յառաջած յառաջդիմութիւնը ձեռք չբերուի, եւ տարիսն հետի կը մնայ Հայոց ժողովոյն: Ոչ Գաւառացին իւր մեծամեծ խնդրոց լուծումն պիտի տեսնայ եւ ոչ Մայրաքաղաքացին իւր անուան եւ տեղոյն պահանջած յառաջդիմութեան նորանոր արգա-

տի պիտի կարենայ ցոյց տալ աշխարհի ստա՛յ՝ թէ ինքն Եւրոպոյ Ազգաց դրացի է եւ իւր պարտքն է քան զանկէ զաւառացիս յառաջդիմութեան օրինակ հանդիսանալ. ո՛րչափ ցաւալի է քաղաքիս կոխներով զբաղիլ, այդ չնչին խնդիրներով միշտ Պատրիարքարանի ժողովները ճնշել. ոչ ժամ, ոչ ժամանակ բողոք զաւառական խնդրոց: Այս ապարդիւն ընթացքը գրիակ է եւ ոչ պարծանք Մայրաքաղաքացի ազգայնոց, զի ինքն է նախածնող մայր Ազգային Սահմանադրութեան, իւր պարտքն է Գաւառացոց համար անմանադրութեան, իւր պարտքն է Գաւառացոց համար անխնայ գոնէ դրամ եւ ժամանակ, վասն զի համայն Թուրքիայ գոնէ դրամ եւ ժամանակ հայերէն իրենք են միայն ուսմանք եւ հարստութեամբ ձեռնհաս եւ ազատ այն ամէն հարստահարութեանց աղէկներէն, զորս կը կրեն անձնաւոր ու խելո՞ Գաւառացի՞ յոյս, բարեկարգութիւն, յառաջդիմութիւն եւ ազատութիւն միշտ Պոլսոյ կեդրոնէն սպասելով: Շատ ապաստան, աջերնին հալեցաւ, յուսահատութիւնը մօտաւոր է, պէտք է ուղարկութիւն տալ Գաւառական խնդրոց, եւ սորա միայնակ միջոցն է գործոց եւ խնդրոց բաշխումն եւ վարչական մեղեմային ամենօրեայ շարժումն:

Ազգին յառաջդիմութեան ցանկացող
Ստորագրութիւն

11 Յուլիս 1873

Ի Պատրիարքարանի Հայոց

Կ. Պոլիս

Յիշեցէ՛ք, մի՛ մոռնա՛ք, Երեսփոխա՛նք Հայոց, այն օր երբ Սահմանադրութեան համար յինչն ուխտ պահանջեցիք, ես այն օր հեռադատութեամբ նկատեցի. որ անհնար է մեծն Մովսիսի չափ այդ օրինաց տառն ամենաճշտութեամբ պահել, այնչափ, որ կիրակի օր ցրտահարութենէն ստիպեալ խոբ ժողովող պառաւը քարկոծել տալ. և քուէարկութեան մէջ չփոթութիւն հանող անձինք չորս տարի քուէի իրաւունքէն զրկեալ հրատարակել: Ուստի բաւ և շատ համարեցի ուխտել միմիայն

Սահմանադրութեան Ոգւոյն և արիւթիւնի Սկզբանց վերայ. բայց ներկայ Բաղադական Ժողովոյ կազմութեան օր՝ Ատենադպիր էֆէնտին, չգիտեմ ինչ նկատումով, դիւանական սեղանին վերայ Սահմանադրութեան օրինագիրքն ղենկով այսպէս յայտարարեց, «Պէ՛տք է Սահմանադրութեան տրամադրած յօդուածները մի առ մի ճշգրտութեամբ կատարել»։ Այն օրէն մինչև ցայսօր այս յայտարարութեամբ վարուեցաւ Ժողովը, և ես հնազանդելով յարգեցի իւր ամէն որոշումները և ստորագրեցի. բայց մերթ Եւր մերթ միայն դիտողութեամբ յայտնեցի, խնամով և զգուշութեամբ ի գործ ղենկ այդ օրէնքը, մինչև Ժողովուրդն ընտելանայ, մինչև քուէաթուղթ գրել սորվի, մինչև օրինաց ոգին ճանչնայ, ըմբռնէ, սիրէ ու գրկէ։ Երանի՛ թէ Ատենադպիր էֆէնտին այդ յայտարարութեան արդիւնքը վայելէր Ազգն. այլ ընդ հակառակն՝ օրինաց խտրու և տառախան գործածութենէն հետեւեցան այսքան ալմկայել խռովութիւնք, Պոլսոյ թաղերուն և Գաւառներուն մէջ. թո՛ղ ապագային վկայ լինի հազար ութ հարիւր եօթմաստուն և երեք Յուլիս 30 Հայոց Պատրիարքարանի զժողատեհ գէպք։ Միթէ կարելի է ընդգէտ դիտակցութեան մեղանչելով այս խօսքերէն թիւր հետեւութիւն մի հանել և ասել՝ ուրեմն Պատրիարքն իբրեւ հսկող օրինաց, իւր պարտիքը չճանաչելով՝ Սահմանադրութեան գէտ կը խօսի և նորա տրամադրած օրէնքները ճշգրիւ կատարելու փոյթ չունի։ Այս դատաստանին գէտ Այսօր եւ Յաւիտեան կը Բողոքեմ. զի Խրիմեան յառաջ քան զվախճաներորդ թուական 1820 Ապրիլ չորս՝ անդստին ի մօրէ Սահմանադրութենէն յառաջ սահմանադրական ծնած է և ցարեկ արեւուն լուսով աշխարհ եկեր է, խիստ Դժուարին է զանի իբրեւ Հակասանմանադրական ամբաստանել։ Ես Սահմանադրութիւնը գրկել կ'ուզեմ, բայց չեմ ուզեր զանի այնչափ ճշգրիւ ու սեղմել, մինչև գրկիս մէ

մեռնի։ Ես այնպէս կը համարեմ թէ նորա թերթերը վարդի թերթէն աւելի փափուկ են, խտուրթեամբ մի շօշափէք՝ պատառ պատառ կը լինի։ Մանաւանդ, որչափ սարսուռ կը զգամ երբ Ոստիկանութեան ձեռք կը դպի, այսինքն անխորհուրդ անհեռատես մարդիկ օրինաց դիմաճարները զսպելու համար ոստիկանութեան գէնք յոգնութիւն կը կանչեն, որոյ վախճանը թէ մինչև ո՛ր կ'եղբերի՝ Զեզ կը թողում խելամոկ։

Ժամ է արդ որ խօսիմ ու բացատրեմ իմ հրաժարելոյս երկրորդ պատճառը, այն Եկեղեցւոյ վիճակն, որ ամենամեծ և կարեւորագոյն է այնչափ սրչափ Աստուած, իւր Աւետարան և Եկեղեցին բարձրախորհուրդ են։ Ուշ դի՛ք, Երեւոթիսանք Հայոց, ուշ դի՛ք, պաշտօնակից եղբարք իմ, Թուրքիոյ Հայոց Եկեղեցւոյն վերա պիտի խօսիմ, որ խոնարհներ աղքատացեր և նուազեր է յոյժ։ Թո՛յլ տուք որ հազար երեք հարիւր տարի յառաջ մեր Սուրբ Խորենացւոյ մրմունջն կրկնեմ աստանօր։

«Ողբամ զքեզ Եկեղեցիդ Հայաստանեաց խրթնացեալ ի բարեզարդութենէ բնմին, զրկեալ ի քաջ հովուաց և հովակցաց»։ Գիտէ՛ք, Երեւոթիսանք Հայոց, ես յոսին տրու պ և անարժանս այդ Եկեղեցւոյն հսկող հովիւն էի, Ս. Էջմիածնայ Վեհափառ Հայրապետին կողմէն Փոխանորդ կարգեալ. Դուք ձեռքս Սահմանադրութիւն տուիք և պահանջեցիք, որ ուխտեմ և հաւատարիմ մնամ Սահմանադրութեան։ Եթէ զեղծանիմ, զիս Զեր քուէով կը դատապարտէք. յառաջ քան զՍահմանադրութիւն Յիսուս էլ իւր Աւետարանը ձեռքս տուաւ։ Միթէ այդ մեծ և ահաւոր Աստուածամարդն իրաւունք չունի՞ յինէն համար պահանջել, այո՛ առաւել քան զԶեզ։ Ո՛հ, ես այդ Աւետարանը ձգեցի և այժմ բաժանարար պաշտօնեայ մի եմ Պատրիարքարանի դատարանին մէջ նստած, քանի մի գործակից եղբայրներովս։

Սահմանադրութիւնն՝ անշուշտ Եկեղեցւոյ և Աւետարանի պաշտօնէութիւնը չը մոռնալով՝ իւր քսան և

ութերորդ յօդուածով իմ գործակից Կրօնական ժողովոյ պաշտօնը այսպէս կը սահմանէ. «Ազգային Կրօնական գործոց ընդհանուր տեսչութիւն և իւր պարտաւորութիւնքն են Ազգին մէջ Կրօնական զգացումն զարգացունել, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը և աւանդութիւնները անխախտ պահել, Եկեղեցեաց և եկեղեցականաց բարեկարգութեան հսկել, Եկեղեցականաց ներկայ վիճակը լուսացնել և տպագրան անդորրելու և աստիճանելու միջոցները ձեռք բերելու հոգ տանել: Ազգային վարժարանաց երբեմն երբեմն այցելութիւն ընելով Քրիստոնէական վարդապետութեան ուսուցման վերայ հակադրութիւն ընել, արժանաւոր և բանիբուն վարդապետներ և Քահանաներ հասցունել և Ազգին մէջ ծագած Կրօնական վէճերը քննելով Եկեղեցւոյ օրինաց համեմատ լուծել»: Խիստ վայելուչ և պատշաճաւոր շարադրած եւ այս պարտիքները, զո՛ւ, Օրէնսդէր ժողով Հայոց, և ծանր ծանր պարտուց բեռներ բարդեր զիզեր եւ իմ և Կրօնական ժողովոյ թիկանց վերայ, չգիտեմ անգամ մի հարցուցիր, համար պահանջեցիր թէ այս պարտիքներէն ո՞րը կատարեցինք և ո՞րը թողուցինք. քեզ ցաւօք սրտի գուժ կուտամ այդ յօդուածին վերի ամբողջ պարբերութիւնները, Սահմանադրութեան թուելին վերայ մեռած մնացած են և միայն վարի պարբերութիւնը, այն է՝ «Ազգին մէջ ծագած Կրօնական վէճերը» քննելով որոշում կուտամք. այլ չէ թէ Եկեղեցւոյ օրինաց համեմատ ըստ Սահմանադրութեան, այլ խղճի օրէնքով և երբեմն եւ յաւանդութիւնէ կամ ի սովորութիւնէ պահուած պայմաններով: Ա՛հ, արդար և անաչառ դատաւոր մի լինէր աստ, եւ քեզ հետ դատաստանի մտնէի, Օրէնսդէր ժողով, դու այսչափ մեծամեծ պարտիքներ բաժին հաներ եւ ինձ և Կրօնական ժողովոյն, երբեք չյիշեցիր թէ այդ պարտիքներու հետ իրաւունքը անբաժանելի կերպով կապուած է.

դու միայն պարտիքները կը սահմանես, իրաւունքները կը մոռնաս. մի գուցէ այդ պարտիքները կատարելու համար Եկեղեցւոյ պաշտօնէից մեծ շահերու արդիւնքը միտքդ եկած է. այսինքն, Մկրտութեան դրամ, Մեռելի դրամ: Այդ պտուղները մեր սակաւապետ կենաց պարէնն է. մեր կեանք պահող լոկ հացի գինն է. կամ թէ յովչտակեալ երեւակայութեամբ, հազար ութ հարիւր տարի յառաջ երթալով, կարծեցիր որ Աւետարանի արդի պաշտօնեաներն, առանց ցպոյ, առանց մախաղի և առանց գօտիին մէջ պահուած պղնձին կարող են Պոլսէն մինչեւ ի Տրապիզոն երթալ և կամ Քրիստոսի դարուն և Առաքելոց նման ամէն բան առանց մասննայի հրաշքով գործել: Ուստի քանի որ այսչափ պարտեաց գէ՛մ իրաւունք սահմանած չես այդ պարտիքներու կատարման արդիւնքը կարող չես տեսնալ, որոյ իրբեւ ապացոյց յառաջ կը բերեմ այս իրողութիւնը, սրով եւ և իմ Կրօնական ժողովոյ եղբայրներս չուարած կեցած եմք: Երբ Հայաստանի այլ և այլ շատ գաւառներու վիճակներն հովիւ կուզեն, հովիւ չիկայ: Խորրերդի ճոխ բազմաչայ վիճակին հովիւ պէտք է, ուր բողոքականութիւնն յառաջ կ'երթայ. այդ ժողովուրդը Սուրբ Փրիգորի գաւթին մէջ պահող հովիւ չիկայ: Արապկիր հովիւ կուզէ, իւր իրաւանց ճշգրտութիւնն էր: Այնպէս վիճակին հովիւ պէտք է, հովիւ չիկայ: Չմշկածագի հովիւ ինքնին խոյս տուած է: Եւդոկիոյ վիճակը անհովիւ է և խռովութեանց մէջ կը յուզի: Ամասիա և Մարգուան դարձեալ անհովիւ մնացած կը յուզուին: Երզնկայ հովիւ կուզէ անհովիւ մնաց: Տէրճան վաղուց անտի հովիւ կուզէ, հովիւ չիկայ: Մուշ հովիւ կուզէ, հովիւ չիկայ: Բաղէշ հովիւ կուզէ, զի իւր հովիւ տարագիր եղած է: Վան հովիւ մի ընտրելու համար ա՛նգին կուլու բացուած է: Չեմ յիշեր Կլիկիոյ վիճակի տարաբախտ ժողովրդոց անտէ-

րունջ վիճակը, որոց համար Սոյ խեղճ Կաթուղիկոսն հանապազ գրելով, թախանձելով վարդապետ կուղէ. հազիւ հազ Ուշնիցի Գաւթի կազ վարդապետ մի դասայ և իրեն զրկեցի:

Ահաւասիկ Եկեղեցւոյ վիճակ, ահաւասիկ իւր սրտառուչ նկարագիր, Երեսփոխանք Հայոց. զոր հարիւրէն մին հազիւ գրեցի. զոր ինչպէս զիմ սիրտ, և Ձեր սիրտ դառնացուց ու ճմլեցուց, թէ դեռ անտարբեր էք: Եթէ այդպէս, ուրեմն վերցուցէ՛ք. մի՛ խղճէք, վերցուցէ՛ք միանգամ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը ոչ Հայրապետ, ոչ Պատրիարք, ոչ Եպիսկոպոս, ոչ Վարդապետ, ոչ Քահանայ: Թո՛ղ Տէր ինքնին հովուէ իւր Եկեղեցին և ժողովուրդը. դուն ալ Հրեական ժողովուրդին պէս երեսդ երկինքէն դարձուր և խօսի այս բանը: «Անտերունչ չընեսցուք և առ Քեզ ոչ և կեսցուք. և այլն»:

Իսկ եթէ առ այս քա՛ւ կ'ըսես և կը սրտմտիս այսպիսի քրէական հայտաբերութիւնք քո սրտէն քո երկկամունքէն և քո բերնէն հեռու են. դուն սուրբ Գրիգորի ամբիժ հաւատքն ունիս և նորա տնկած որթատունկն ևս, անշուշտ կ'ըսես, ինձ համար Մշակ պէտք է. Հովիւ պէտք է. Եկեղեցի պէտք է. Տաճար պէտք է. Սնուն պէտք է. Քահանայ պէտք է, Պատարագ պէտք է. Խունկ պէտք է. Մինչեւ յերբ, մինչև այսօր և վաղ և ի կատարած աշխարհի: Քանի որ Քրիստոսեայ ես, Հաւատք ունիս և Աւետարան գիրկդ է: Եթէ այսպէս Երեսփոխանք ժողովրդեան, ուրեմն արդարութեան կշռով օրէնք սահմանեցէք. Կրօնական ժողովոյ պարտեաց հետք իւր իրաւունք հաստատեցէք և այնուհետեւ եթէ տակաւին նա իւր պարտիքը յանուն Եկեղեցւոյ չի գործադրէ, Խտտութեամբ և դատաւարանաւ հաշիւ պահանջէք:

Այս խնդիրը կտակ մի է, ևս կը թողում իմ յաջորդին և միայն կ'աղաչեմ զՁեզ. որ քան զամեն խնդիր՝ առաւել ուշադրութեան առնուք: Մի՛ վարանիր, դարմանն դուրին և Քու ձեռքդ է. վասն զի Եկեղեցւոյ մեծ մատակարար Դուն ես, նորա Տաճարին բանալին և դանձր Քու ծոցդ. և Քու հսկողութեան տակն է: Մեք այժմ այդ տաճարին վարձաւոր և

ստրուկ մշակներն ենք, թէ իմաստուն ես, Եկեղեցւոյ փառք կը սիրես և կը խորհիս ազնուացուցանել. Քրիստոսի Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները, այդ փառք և շահ դարձեալ Քեզ կը վերարբերին:

Ահաւասիկ իմ իրաւացի պատճառներ, Երեսփոխանք Հայոց, զոր կ'աղաչեմ բարձր ուշադրութեան առնուք և նորա խորը թախանցէք պիտի տեսնէք. թէ Խրիմեան՝ ոչ միայն անկեղծ գիտակցութեամբ այլ և փորձառական ճշմարտութեամբ դրած է, իբրեւ կտակ կ'աւանդեմ ձեզ, չոյտ և արագ փութացուցէք ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ, Սահմանադրութեան իրաւանց և պարտուց հիմնական օրինաց որչափ կարելի է անվրէպ գործադրութիւն. Վարչական կազմութեան մէջ՝ աշխատութեանց բաժանումն. Գործադիր իշխանութեան անդամաց միութիւն և համաձայնութիւն. Գիտցէ՛ք, այդ վարչական մեքենայն առանց այս համեմատութեան չի շարժիր: Այսչափ և այսքան բաւ է.

Ներողութիւն կը խնդրեմ, այն ամէն թերութեանց համար, զոր իբրեւ սխալական մարդ գործած եմ. Ներողութիւն կը խնդրեմ համայն Երեսփոխանական դասէն. Ներողութիւն կը խնդրեմ իմ վաստակակից Կրօնական ժողովոյ Ս. Հայոց դասէն. Ներողութիւն կը խնդրեմ Քաղաքական ժողովոյ Մեծապատիւ անդամներէն. ևս զձեզ համարատանցի. այլ դրութիւնն ամբաստանեցի, որոյ ուղղութիւնն և փոփոխութիւնն Օրէնդիր ժողովոյն կը պատկանի:

Այլ եւս կը մնայ ինձ օրհնել համայն Հայոց Ազգը և իրաւունք մատուցանելով առ Երեսփոխանութիւնդ Հայոց. Կահանայ Գողթնացւոյն պէս պաղատիլ.

«Արձակեցէ՛ք, որ տեսանեմ զորչափութիւն աւերածոց երկրին իմոյ Հայրենեաց»:

Թո՛ղ տուէք այս Աթոռէն ելնեմ և հոն նստիմ. Գերեւս այսու խաղաղութեան օրինակ մի ընծայեմ իմ աջորդիս: Թո՛ղ տուէք, եթէ իբրեւ Պատրիարք՝ չի կացայ իբրեւ Խրիմեան Վարդապետ գործել, թերեւս իբրեւ Խրիմեան՝ կարենամ իբրեւ Պատրիարք գործել:

Երթա՛ւ բարեաւ, Արծճի, ասացէք, Գնա՛՛ գտիր արագ քու սիրած խուցն ու գրիչ և սակաւիկ մի անապուր: Հո՛ն մնացիր, զի նաւ խռովեալ փութայ հաւահանդիստ:

39

◆ ԳԻՆ 1 ՂՐՇ. ◆

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0172857

